

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն
ПОЛИТОЛОГИЯ
POLITOLOGY

ՀՏԴ՝ 324

DOI: 10.52971/18294316-2022.25.1-99

ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՐՁԵՐԸ
«ԵՐԿՈՒ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ» ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ

Արտակ Հովհաննիսյան

Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան

Բանալի բառեր՝ Պաղեստին, Իսրայել, Արևմտյան ափ, Գազա, ինքնավարություն, Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպություն:

Սույն հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրության առարկա է դարձել պաղեստինյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում «երկու՝ արաբական և հրեական պետությունների ստեղծման» հայեցակարգը, որը՝ առաջարկվելով 1940-ական թթ., արդիական է մնում մինչ օրս:

Նախաբան. Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում բրիտանական երկդիմի քաղաքականությունը նախադրյալներ ստեղծեց Պաղեստինում արաբա-իսրայելական հակամարտության համար, քանի որ հրեաները ազգային պետության ստեղծման հարցում հույս էին կապել 1917 թ. նոյեմբերի 2-ի Բալֆուրի հռչակագրի հետ¹, իսկ արաբները՝ Մեքքայի շերիֆ Հուսեյնի և անգլիական գործերի հրամանատար Հենրի Մակմահոնի միջև 1915 թ. հոկտեմբերի 24-ին կնքված պայմանագրի հետ², ըստ որի՝ Անգլիան պարտավորվում էր ճանաչել արաբական անկախ թագավորությունը՝ Պաղեստինով հանդերձ: Հռչակագրի ընդունման պահին Պաղեստինի բնակչության 91%-ը կազմում էին արաբները, իսկ 9 %-ը՝ հրեաները: Խաբելով երկու կողմերին էլ՝ Մեծ Բրիտանիան 1920 թ. Պաղեստինում հաստատեց իր մանդատը, սակայն Պաղեստինը հրեաների և արաբների միջև բաժանելու գաղափարը ակտիվացավ 1936-1939 թթ. արաբական ապստամբության ընթացքում, երբ բրիտանական կառավարությունը հատուկ հանձնաժողով ուղարկեց Երուսաղեմ՝ լորդ Ռ. Փիլի գլխավորությամբ, որը տեղում իրավիճակն ուսումնասիր-

¹ Khalidi W.- 1971, p. 174.

² Jeffries J. - 1971, p. 647.

րելուց հետո խորհուրդ տվեց Պաղեստինը բաժանել երկու պետությունների: Բրիտանական կառավարության հայտարարության մեջ ասվում էր, որ բաժանումը կապահովի արաբներին անկախությամբ, իսկ հրեաներին՝ ազգային օջախով, որը կվերածվի հրեական պետության³: Նմանօրինակ բաժանումը կտրականապես մերժվեց արաբների կողմից, որոնք համարում էին, որ այդ դեպքում իրենց տարածքների մի մասը վերջնականապես կկորցնեն: 1937 թ. սեպտեմբերին Ազգերի լիգայի խորհուրդը, քննարկելով այս հարցը, առաջարկեց բրիտանական մանդատային իշխանություններին շարունակել «Պաղեստինի կարգավիճակի ուսումնասիրությունը՝ կենտրոնանալով տարածքի բաժանման տարբերակի վրա⁴:

Երկրորդ աշխարհամարտը ձգձգեց գործընթացը, որից հետո 1946թ. ապրիլին ստեղծվեց Պաղեստինի հարցերով զբաղվող անգլո-ամերիկյան կոմիտե, որն առաջարկեց անգլիական մանդատի շարունակման փոխարեն իրագործել տարածքը ՄԱԿ-ի հովանավորության տակ դնելը, «մինչև անհանդուրժողականությունը արաբների և հրեաների միջև վերանա»⁵: 1946 թ. ԱՄՆ-ը առաջարկեց Պաղեստինը բաժանել արաբական և հրեական ինքնուրույն պետությունների՝ ի տարբերություն անգլիական նախագծի, որը նախատեսում էր ստեղծել Պաղեստինյան ֆեդերացիա՝ «բաղկացած 4 նահանգներից՝ արաբական, հրեական /որն ունենալու էր մասնակի ինքնուրույնություն /Նեզև և Երուսաղեմ»⁶: Իր հերթին պաղեստինյան հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ հանձնաժողովն առաջ քաշեց երկու ծրագիր: Առաջինը՝ «մեծամասնության ծրագիրը», նախատեսում էր Պաղեստինը տնտեսական միասնության պահպանման հիմքի վրա բաժանել արաբական և հրեական ինքնուրույն պետությունների՝ Երուսաղեմը թողնելով միջազգային հսկողության տակ: Երկրորդ ծրագիրը՝ «փոքրամասնության ծրագիր», նախատեսում էր ստեղծել միասնական պաղեստինյան պետություն՝ կազմված 2 ինքնավար մասերից, Երուսաղեմ մայրաքաղաքով⁷:

1947 թ. ՄԱԿ-ի ԳԱ II նստաշրջանում ձայների մեծամասնությամբ ընդունվեց 181 (II) բանաձևը, որը նախատեսում էր Պաղեստինի բաժանում՝ արաբական պետության (Պաղեստինի 42,9%-ը) և հրեականի (տարածքի 56,5%-ը)⁸: Երուսաղեմը՝ որպես հատուկ տարածքային միավորում՝ *corpus separatum* ստանում էր միջազգային կարգավիճակ: 1948թ. սեպտեմբերի 11-ին ՄԱԿ-ի 194-րդ բանաձևը կրկին հաստատեց Երուսաղեմի միջազգային կարգավիճակը⁹: Բանաձևն ընդունելու պահին Պաղեստինի հողային տարածքների 93 տոկոսը պատկանում էր արաբներին, և միայն 7 տոկոսը հրեաներին¹⁰: Այսպիսի պայմաններում արաբները բնականաբար չէին կարող ընդունել Պաղեստինի այսօրինակ բաժանումը: Մյուս կողմից, հրեաների համար Պաղեստինի առաջին

³ John R., Hadawi S.- 1970. p. 275.

⁴ John R., Hadawi S.- 1970. p. 277.

⁵ Department of Statet -1946.

⁶ Roosevelt K.-1971. p. 516.

⁷ Report to The General Assembly-1947.

⁸ Muhammad Z.- 1948. pp. 6-23.

⁹ Report To The General Assembly- 1947.

¹⁰ Roosevelt K.- 1948. pp.13-16.

բաժանումը փաստացի եղել էր 1922 թ. երբ Անգլիան առանձնացրեց Անդրհորդանանը¹¹, և Իսրայելի կառավարող շրջանակները հայտարարեցին, «թե արդեն գոյություն ունի Պաղեստինյան արաբական պետություն, որպիսին է Հորդանանը»¹²:

Իսրայել պետությունը հռչակվեց 1948 թվականի մայիսի 14-ին, սակայն Պաղեստինի արաբական պետություն այդպես էլ չստեղծվեց: Դրան նպաստեցին նաև հարևան արաբական երկրների եսասիրական շահերը. նրանք իրենց տեսակետներն ունեին պաղեստինցիների համար նախատեսված տարածքների վերաբերյալ, ինչպես նաև Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպության քաղաքական ծրագիրը՝ Իսրայելի՝ որպես հրեաների ազգային միավորման գոյության իրավունքի մերժումը և պայքարը Պաղեստինի ողջ տարածքը վերադարձնելու համար¹³: 1967 թ. պատերազմից հետո իրավիճակը փոխվեց, և առաջնային դարձավ Արևմտյան ափի և Գազայի ճակատագիրը:

Արաբագետ Գրիգորյանի կարծիքով՝ «242-րդ բանաձևը կրում էր փոխզիջումային բնույթ, բայց առկա էր նաև մի էական թերություն՝ կապված գլխավորապես այն բանի հետ, որ մերձավորարևելյան ճգնաժամի հիմնական բովանդակություն կազմող պաղեստինյան հարցը, հանգեցվելով միայն պաղեստինցի փախստականների խնդրին, բանաձևում պատշաճ լուծում չէր ստացել: Երկրաշրջանի բոլոր պետություններին կոչ անելով ճանաչել 1948-49 թթ. պատերազմի հետևանքով ձևավորված սահմանները, բանաձևը առաջ չէր քաշում անկախ պաղեստինյան արաբական պետության ստեղծման հարցը: Այսպիսով, 242-րդ բանաձևը որոշակիորեն հակասում էր 1947թ. նոյեմբերի 29-ի բանաձևին, որը նախատեսում էր «արաբական պետության ստեղծում Պաղեստինում»¹⁴: Հարկ ենք համարում նշել, որ և՛ 242-րդ, և՛ 1973 թ. հոկտեմբերի 22-ին ընդունված ՄԱԿ-ի ԱԲ 338-րդ բանաձևերը երկու պետությունների ստեղծման առումով որևէ հստակություն չունենին¹⁵:

1970-ականների կեսերից Պաղեստինյան շարժման մեջ նկատվում են միտումներ Պաղեստինի տարածքի մի մասում ազգային պետություն ստեղծելու հնարավորության ճանաչման ուղղությամբ¹⁶, որի արդյունքում 1974թ. հոկտեմբերին ՊԱԿ-ը՝ որպես Պաղեստինի ժողովրդի ներկայացուցիչ, մասնակցեց ՄԱԿ-ի ԳԱ 29-րդ նստաշրջանին, որի քննարկման արդյունքը եղավ 1974թ. նոյեմբերին 3236 (XXIX) բանաձևի ընդունումը¹⁷, որով ՊԱԿ-ին շնորհվեց դիտորդի կարգավիճակ ՄԱԿ-ի բոլոր կազմակերպություններում, և ճանաչվեց պաղեստինցի արաբների ինքնորոշման իրավունքը¹⁸: Յ. Արաֆաթը հայտարարեց իր պատրաստակամությունը բարձրացնելու Պաղեստինի

¹¹ Muhammad Z.-1948. pp. 6-23.

¹² Briscoe R.- 1971. p. 446.

¹³ The Palestinian National Charter-1971. p. 393.

¹⁴ Գրիգորյան Հ.- 1987, էջ 47:

¹⁵ Building for Peace in Middle East: pp. 147-148.

¹⁶ Political programme -1977. p. 449.

¹⁷ Дмитриев Е., Лапунин С., Носенко В., Звягельская И.- 1988. с. 223

¹⁸ Gresh A. PLO: -1988.

դրոշը, թեկուզ միայն Արևմտյան ափին գտնվող Երիթով քաղաքում կամ պաղեստինյան տարածքի որևէ մասում, նույնիսկ եթե դրա լայնությունը 5կմ ոչ ավելի է¹⁹:

1981թ. սեպտեմբերի 1-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Ռեյգանի ծրագիրը, ըստ էության, մերժում էր 2 պետությունների հայեցակարգը, բայց ճանաչում էր պաղեստինցիների ինքնավարությունը Հորդանանի հետ նրանց ասոցիացիայի որոշակի ձևերի պայմաններում, Իսրայելի կողմից գորքերի որոշակի հետքաշման և միասնական Երուսաղեմի պահպանման պայմաններում²⁰:

Մերձավորարևելյան կարգավորման երկրորդ՝ արաբական ծրագիրը, իր բովանդակությամբ այն խիստ մոտ էր երրորդ ծրագրին, որը կոչվում էր «Բրեժնևի ծրագիր»²¹: Առաջարկվում էին իսրայելական գորքերի դուրսբերում 1967 թ. արաբա-իսրայելական պատերազմի ժամանակ գրաված տարածքներից, «Հորդանան գետի արևմտյան ափում և Գազայում պաղեստինյան արաբական պետության ստեղծում, պաղեստինցի փախստականների վերադարձ»:

Պաղեստինի Ազգային խորհրդի 19-րդ նստաշրջանում՝ 1988 թ. նոյեմբեր, Ալժիր, միակողմանիորեն հռչակվեց Պաղեստին պետությունը Հորդանանի Արևմտյան ափում, Գազայի հատվածում և Երուսաղեմի արաբական մասում (Ալ-Քուդս)²²: Միննույն ժամանակ, Յասեր Արաֆաթը հրապարակային հայտարարություն արեց Պաղեստինի բաժանման մասին ՄԱԿ-ի ԳԱ 1947 թ. 181 և ՄԱԿ-ի ԱԽ 1967 թ. 242 բանաձևերի ճանաչման մասին, փաստացի ընդունելով Իսրայելի դուրսբերումը գրավյալ տարածքներից՝ խաղաղության հաստատման դիմաց սկզբունքը²³:

Մադրիդյան խաղաղության կոնֆերանսը (1991թ. հոկտեմբեր) խաղաղության և Իսրայելի ճանաչման դիմաց առաջարկեց 1967թ. պատերազմի ժամանակ Իսրայելի կողմից օկուպացված տարածքների փոխանակում: Պրիմակովի կարծիքով, «Արաբական պետությունների և ՊԱԿ-ի համաձայնությունը Մադրիդյան բանաձևին նշանակում էր 1948-1949 թթ. առաջին արաբա-իսրայելական պատերազմի արդյունքների ճանաչում, որի արդյունքում ընդլայնվեց Իսրայելի տարածքը»²⁴:

1992-1993 թթ. Օսլոյի Խաղաղության գործընթացի նպատակը, ինչպես նշված է 1993 թ. սեպտեմբերին²⁵ ստորագրված Սկզբունքների հռչակագրի I հոդվածում, ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 242 և 338 բանաձևերի հիման վրա վերջնական կարգավորման հասնելն էր: Համաձայնագիրը կրում էր հետևյալ վերնագիրը. «Հռչակագիր ժամանակավոր ինքնավարության սկզբունքների մասին»²⁶, որի նախաբանում ասվում էր. «Իսրայելի կառավարությունը և ՊԱԿ-ը համաձայն են ճանաչել միմյանց քաղաքական իրավունքները՝ հասնելու համար վերջնական և համապարփակ խաղաղության պայմանագրի կընթ-

¹⁹ Walker T. -2003. p. 130.

²⁰ Овинников Р.- 1986. с. 278.

²¹ Պրիմակով Ե.- 1987, էջ 360:

²² Political Statement -1990. p. 264.

²³ Wallach John & Janet Arafat- 1992. p. 453.

²⁴ Примаков Е.- 2009.

²⁵ The Israeli-PLO Declaration -1996. Ap. XIV.

²⁶ The Israel-Palestinian Agreement: -1993.

ման»²⁷: Համաձայնագիր նախատեսում էր առավելագույնը հնգամյա անցումային փուլ՝ ազատ ընտրությունների արդյունքում ձևավորված պաղեստինյան ինքնակառավարվող իշխանությանը, որի ավարտին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 242 և 338-րդ բանաձևերի վրա պետք է ձևավորվեր պաղեստինյան անկախ պետությունը: Պաղեստինյան ազգային խորհրդի ընտրությունները նշանակվեցին 1996 թ. հունվարին և նշված ժամկետում էլ տեղի ունեցան: 1999 թ. ժամկետը լրանալուց հետո, Պաղեստինյան պետություն չստեղծվեց, և նոր նախաձեռնություն՝ 2 պետությունների սկզբունքի հետ բանակցային ֆորմատով տեղի ունեցավ 2000 թ. ԱՄՆ-ի, ԵՄ-ի, ՄԱԿ-ի և Ռուսաստանի նախաձեռնությամբ: Առաջարկվող «Ճանապարհային քարտեզը» սահմանում էր քայլ առ քայլ անկախ Պաղեստինի պետության ստեղծում: Խաղաղության բանակցությունները վերսկսվեցին 2007թ. Աննապոլիսում, սակայն Արևմտյան ափի հրեական բնակավայրերի առկայությունն ու աճը դարձան գլխավոր բանակցային խոչընդոտը: Պաշտոնապես, իսրայելական բնակավայրերը զբաղեցնում են Հորդանան գետի Արևմտյան ափի տարածքի ընդամենը 1,7%-ը, սակայն բնակավայրերի շուրջ մունիցիպալ գոտիներով, անվտանգության գոտիներով և բնակավայրերը կապող ճանապարհներով, իսրայելական ենթակառուցվածքները, ըստ ՄԱԿ-ի, զբաղեցնում են գրեթե 40%-ը: Դրանով Արևմտյան ափի պաղեստինյան բնակչությունը բաժանված է մի քանի մեկուսացված կանտոնների՝ խմբավորված պաղեստինյան գլխավոր քաղաքների շուրջը և շրջապատված անցակետերով: Իսրայելը վերահսկողություն է պահպանում Գազայի և Արևմտյան ափի միջև մարդկանց և ապրանքների տեղաշարժի վրա: Մյուս կողմից՝ ինքնավարության հաստատումից հետո մոտ 2 տասնամյակ պաղեստինցիները չկարողացան պետականության լուրջ հիմքեր ստեղծել: Պաղեստինի տնտեսության ներկայիս վիճակը շատ ավելի վատ է, քան 15-20 տարի առաջ, բյուջեի 30%-ը արտաքին օգնությունն է, իսկ ինքնավարության բոլոր կառույցներում կոռուպցիայի բարձր մակարդակը բացասաբար է անդրադառնում ողջ իրավիճակի վրա²⁸:

Այժմ երկու պետությունների սկզբունքի իրականացման իրական պայմանների բացակայության պայմաններում պաղեստինցիները վերադառնում են հակամարտությունը մեկ պետության սկզբունքի հիման վրա լուծելու գաղափարին: Առաջարկներ են արվում Պաղեստինի ինքնավարության լուծարման և տարածքների կառավարումը 1994 թ. առաջ սխեմայով վերադարձնելու հնարավորության մասին: Նույնիսկ Պաղեստինյան ռազմավարական խումբը, գտնվելով Եվրոպայում²⁹ և 2008 թ. Մեծ Բրիտանիայում ներկայացնելով իր մանիֆեստը երկու պետությունների սկզբունքի պաշտպանությամբ, այդ մոտեցումը դիտարկում է ավելի շուտ որպես զգուշացում, եթե Իսրայելը արգելափակի մի պետության ստեղծումը: Անշուշտ, տասնամյակների պայքարի արդյունքում պաղեստինցիների հակվածությունը մեկ պետության գաղափարին կարելի է որակել որպես ազգային ողբերգություն, եթե հաշվի առնենք, որ նրանք այդպես էլ չեն ուզում հաշտվել Իսրայելի գոյության հետ:

²⁷ Declaration. -1993.

²⁸ Bitterlemons.-2008. Ed. 38, Vol. 6 // <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php>

²⁹ The Jerusalem Review -2006-2007. p. 67.

Մյուս կողմից, ստատուս քվոյի պահպանումը և երկու պետությունների սկզբունքով բանակցային գործընթացի բացակայությունը Իսրայելին հանգեցնում են մեկ պետության կերտման իրականության: 5-6 տարի հետո արաբները կկազմեն բնակչության մեծամասնությունը կամ առնվազն 40%-ից ոչ պակաս, որի արդյունքում Իսրայելը երկարաժամկետ հեռանկարում չի կարողանա պահպանել իրեն որպես հրեա ժողովրդի պետություն, որտեղ մեծամասնությունը պետք է լինեն հրեաները:

Իսրայելցի հայտնի պատմաբան և քաղաքագետ Ա.Մասերը այս կապակցությամբ նշել է. «Վերջացավ այն իդեալական իրավիճակը, որը մենք ժառանգեցինք 1967թ.-ից հետո, երբ, ինչպես մեզ թվում էր, այնքան ժամանակ ունեինք, որքան ուզում էինք ոչ մի որոշում չընդունելու համար»³⁰: Վերջերս Մերձավոր Արևելքի փորձագիտական շրջանակներում առաջարկվում է Հորդանանի հետ Արևմտյան ափի, իսկ Եգիպտոսի հետ Գազայի հատվածի ինտեգրումը: Դա լուրջ չէ, քանի որ արաբական երկու երկրներն էլ պատրաստ չեն ստանձնելու այդ պատասխանատվությունը: Եգիպտոսի համար, որը երկար տասնամյակներ շարունակ ներքին պայքար է մղում իսլամական արմատական խմբավորումների՝ Մուսուլման եղբայրների դեմ, դա ռիսկային կարող է լինել: Հորդանանում, ի տարբերություն 1940-50-ականների, երբ Հաշիմյան դինաստիան իրեն ողջ Պաղեստինի իրավատերն էր համարում, այժմ կա կոնսենսուս սեփական ազգային ինքնության վերաբերյալ՝ արտահայտված «Հորդանանը Հորդանանն է» բանաձևով: Հորդանանում արդեն ապրում է գրեթե 2 միլիոն պաղեստինցի՝ բնակչության մոտ մեկ երրորդը: Պետության մեջ միլիոնավոր պաղեստինցիների լրացուցիչ ընդգրկումն անխուսափելիորեն վտանգում է Հորդանանի և նրա ազգային էլիտայի շահերը³¹:

Եզրահանգում. Այսպիսով, կարծում ենք՝ խնդրի կարգավորումը երկու պետությունների հայեցակարգի կիրառմամբ ունի հետևյալ խնդրահարույց կողմերը.

1. Պաղեստինի արաբների ինքնագիտակցության մեջ շարունակվում են պահպանվել հակամարտության ազգային-ազատագրական բնույթը և գաղութատերերից պաղեստինյան հողերի ազատագրման մղումը:

2. Մուսուլման արմատականները չեն ճանաչում Իսրայել պետությունը՝ գտնելով, որ հրեաները սեփական պետություն ունենալու իրավունք չունեն:

3. Իսրայելի բնակչության հրեական մի հատված բոլոր պաղեստինցիներին համարում է ահաբեկիչների հանցակիցներ, իսկ ծայրահեղ իսլամական խմբավորումներին՝ պետության համար վտանգ:

4. Իսրայելական հասարակության մեծ մասը չի ուզում ապագայում լինել մի պետության կողքին, որն ավելի թշնամական է Իսրայելի նկատմամբ, քան տարածաշրջանի արաբական շատ այլ պետություններ, չնայած ընդունում է տարածքային զիջումների անխուսափելի լինելը:

³⁰ <http://www.palestinestrategygroup.ps>

³¹ Lynch M. -2002. p. 47.

ПОПЫТКИ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПАЛЕСТИНСКОГО КОНФЛИКТА НА «ПРИНЦИПЕ СОЗДАНИЯ ДВУХ ГОСУДАРСТВ»

Оганнисян А. Г.

Ключевые слова: *Палестина, Израиль, Западный берег, Газа, автономия, Организация освобождения Палестины.*

В рамках данной статьи изучена концепция «создания двух государств» в процессе урегулирования палестинского конфликта. Среди различных предложений по урегулированию «двухгосударственное» решение, а именно создание двух отдельных – арабского и еврейского государств в Палестине, всегда считалось одним из наиболее вероятных вариантов разрешения конфликта. Он остается актуальным и по сей день.

“THE TWO-STATE CONCEPT” AS A PRINCIPLE FOR THE SETTLEMENT OF THE PALESTINIAN CONFLICT

Hovhannisyán A. H.

Key words: *Palestine, Israel, West Bank, Gaza, autonomy, Palestine Liberation Organization.*

Within the framework of this article, the concept of "creating two states" in the process of resolving the Palestinian conflict has been studied. Among the various proposals for a settlement, a "two-state" solution, namely the creation of two separate Arab and Jewish states in Palestine, has always been considered one of the most likely options for resolving the conflict. It remains relevant to this day.

Գ ր ա կ ա ն ն լ թ յ ո լ ն

1. **Գրիգորյան Հ. -1987**, Միբրիայի ձախբաասական դեկավարության դիրքորոշումը մերձավորարևելյան ճգնաժամի նկատմամբ 1967-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Հայկ. ՄՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, հ.14, Երևան:
2. **Պրիմալով Ե. -1987**, Մի դավադրության պատմություն, Երևան:
3. **Дмитриев Е., Лапутин С., Носенко В., Звягельская И., -1988.** См. раздел: Палестинское движение сопротивления // Новейшая история арабских стран Азии. М., "Наука".
4. **Овинников Р. -1986**, Зигзаги внешней политики США, от Никсона до Рейгана.
5. **Примаков Е. -2009**, Основополагающий конфликт // Россия в глобальной политике. № 3.
6. **Binationalism Not Partition -1971**, Binationalism Not Partition From Haven To Conquest Beirut.
7. **Bitterlemons -2008.** Ed. 38, Vol. 6 // <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php>
8. **Briscoe R. -1971**, The Polish Robbinat and Jewish Emigration To Palestine, From Haven to Conquest, Beirut.
9. **Declaration... -1993**, Declaration of Principles on Interim Self-Government Authority. Washington.
10. **Department of State -1946**, Department of State Anglo-American Committee of Inquiry: Report to The US Government and His Majesty's Government in the UK, Washington.
11. **Jeffries J. -1971**, Analysis of The Balfour Declaration. From Haven to Conques.
12. **John R., Hadawi S. -1970**, The Palestine Diary. Volume one 1914-1945. Beirut.

13. **Khalidi W. -1971**, From Haven to Conquest. Readings in Zionism and the Palestine Problem Until 1948, Beirut, The Institute for Palestine Studies.
14. **Lynch M. -2002**, Jordan's Identity and Interests/ Identity and Foreign Policy in the Middle East / Ed. by Sh.Telhami
15. **Muhammad Z. -1948**, KH. Palestine in The UNO, -1948, From Haven To Conquest.
16. **Palestinian National Charter -1968**, Palestinian National Charter Adopted by the Fourth Palestine National Assembly. Beirut: Institute for Palestine Studies - Kuwait: The University of Kuwait.
17. **Political Statement -1988**, Political Statement of the 19th Session of the Palestine National Council, Algiers, Middle East Contemporary Survey / Eld. by A. Ayalon, H. Shaked. Vol. XII.
18. **Political programme -1974**, adopted by the twelfth session of the Palestine National Council // International Documents on Palestine. Beirut: The Institute for Palestine Studies - Kuwait: The University of Kuwait.
19. **Report to The General Assembly -1947**, Report to The General Assembly By The UN Special Committee on Palestine, Official Records of The Second Session of GA. Supplement #11
20. **Roosevelt K. -1948**, The Partition of Palestine, A Lesson in Ppressure Politics, The Middle East Journal, II, # 1.
21. **Wallach John & Janet Arafat -1992**, In the Eyes of the Beholder. London: Mandarin.
22. **Walker T. -2003**. Arafat: the Biography, London.
23. **The Israeli-PLO Declaration -1996**, The Israeli-PLO Declaration of Principles // Makovsky D. Making Peace with the PLO. Boulder: Westview Press. Appendix XIV.
24. **The Israel-Palestinian Agreement -1993**: The Israel-Palestinian Agreement In the Footsteps of Camp David, Appendix D, International Affairs Report, Anti-Defamation League, New York.
25. **The Jerusalem Review - 2006-2007**. A Journal of Foreign Policy. Vol. 1. № 1.
26. <http://www.palestinestrategygroup.ps>

Ընդունվել է՝ 02. 03. 2022
Գրախոսվել է՝ 14. 03. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 25. 05. 2022

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արտակ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու,
Շիրակի պետական համալսարանի քաղաքագիտության և իրավունքի
ամբիոնի, վարիչի ժ/պ, դոցենտ , էլ. հասցե՝ artakh76@mail.ru